

УДК 376.33
МРНТИ 14.29.27

Г.И.Акилбаева.¹ А.Ж.Жүнсбек²

¹ғылыми жетекшісі, ф.ғ.к., аға оқытушы, Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, akilbayeva71@mail.ru

²7M01901 – Арнайы педагогика мамандығының 2 курс магистранты, Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент., Қазақстан aru.junisbek@mail.ru

ЕСТУ ҚАБІЛЕТІ БҰЗЫЛҒАН ОҚУШЫЛАРДЫҢ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСЫН ДАМУ АРҚЫЛЫ ОЛАРДЫ ӘЛЕУМЕТТЕНДІРУ

Аңдатпа

Мақалада есту қабілеті бұзылған оқушыларды қарым-қатынасын дамыту арқылы әлеуметтендіру жолдары қарастырылған. Мақалада қалыпты балалар мен олардың құрдастары есту қабілеті бұзылған оқушылардың әлеуметтік бейімделу және физикалық дайындығының көрсеткіштерінің айырмашылығы келтірілген. Есту қабілеті бұзылған мектеп жасындағы оқушылардың сәтті әлеуметтендіру ерекшеліктері анықталған. Мақалада есту қабілеті бұзылған балалар және есту қабілеті қалыпты балалардың әлеуметтену және қазіргі қоғамға бейімдеу тәсілі ретінде коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыру рөлі қарастырылған. Есту қабілеті бұзылған баланың коммуникативтік құзыреттілігі түсінігі анықталған.

Есту қабілеті бұзылған оқушыларды қарым-қатынасын дамыту арқылы әлеуметтендіру деңгейін анықтау мақсатында арнайы эксперименттік зерттеу ұйымдастырылып, зерттеу нәтижелері бойынша есту қабілеті бұзылған оқушыларды оқушыларды қарым-қатынасын дамыту арқылы әлеуметтендіру жолдары ұсынылды.

Кілт сөздер: ерекше білім беруге қажеттілігі бар, оқушылар, есту қабілеті бұзылған, коммуникация, әлеуметтендіру, бейімделу.

Акилбаева Г.И.¹ Жүнсбек А.Ж.²

¹Научный руководитель, ф.ғ.к., старший преподаватель, Южно-Казахстанский государственный педагогический университет, akilbayeva71@mail.ru

²7M01901 – Специальная педагогика магистрант 2 курса, Южно-Казахстанский государственный педагогический университет, Шымкент., Қазақстан aru.junisbek@mail.ru

СОЦИАЛИЗАЦИЯ ШКОЛЬНИКОВ С НАРУШЕНИЕМ СЛУХА ПУТЕМ РАЗВИТИЯ ИХ КОММУНИКАЦИЙ

Аннотация

В статье рассматриваются способы социализации школьников с нарушением слуха путем развития у них коммуникативных навыков. В статье представлены различия между нормальными детьми и их сверстниками по показателям социальной адаптации и физической подготовленности школьников с нарушением слуха. Определены особенности успешной социализации школьников с нарушением слуха. В статье рассматривается роль слабослышащих детей и детей с нормальным слухом как способ социализации и адаптации в современном обществе. Определено понятие коммуникативной компетентности слабослышащего ребенка.

С целью определения уровня социализации слабослышащих школьников через развитие коммуникаций было организовано специальное экспериментальное исследование, и по

результатам исследования были предложены пути социализации слабослышащих школьников через развитие коммуникаций.

Ключевые слова: ограничение возможностей здоровья, школьник, нарушение слуха, анализатор слуха, социализация, адаптация.

G.I.Akilbayeva.¹A.ZH.Zhunsbek².

*¹Scientific adviser, Senior Lecturer, South Kazakhstan State Pedagogical University,
akilbayeva71@mail.ru*

*²7M01901 – Special Pedagogy, Master's student, South Kazakhstan State Pedagogical University,
Shymkent, Kazakhstan aru.junisbek@mail.ru*

SOCIALIZATION OF SCHOOLCHILDREN WITH HEARING IMPAIRMENT BY THE DEVELOPMENT OF THEIR COMMUNICATIONS

Abstract

The article discusses the ways of socialization of schoolchildren with hearing impairment by developing their communication skills. The article presents the differences between normal children and their peers in terms of social adaptation and physical fitness of schoolchildren with hearing impairment. The features of successful socialization of schoolchildren with hearing impairment are determined. The article discusses the role of hearing-impaired children and children with normal hearing as a way of socialization and adaptation in modern society. The concept of communicative competence of a hearing-impaired child is defined.

In order to determine the level of socialization of hearing-impaired schoolchildren through the development of communications, a special experimental study was organized, and based on the results of the study, ways of socialization of hearing-impaired schoolchildren through the development of communications were proposed.

Keywords: disabled, hearing impaired, schoolboy, hearing analyzer, socialization, adaptation.

Қазіргі заманғы әлеуметтік-экономикалық жағдайда елімізде ерекше білім беруге қажеттілігі бар балаларды әлеуметтендірудің рөлі туралы мәселе өткір сипатқа ие болып отыр. Осыған байланысты балаларды оқыту мен тәрбиелендірудің мақсаттары, міндеттері, мазмұны мен технологиялары қайта ойластырылады. Ерекше білім беруге қажеттілігі бар балаларды әлеуметтендіруге іс-әрекеттік көзқарас тұрғысынан балалардың әлеуметтік маңызы бар мінез-құлық тәжірибесін, қоршаған адамдармен қарым-қатынас мәдениетінің нормаларын, адамгершілік және еңбек мәдиетін бірітіндеп меңгеруі үшін жағдай жасау қажет. Ерекше білім беруге қажеттілігі бар балаларды әлеуметтік бейімдеу және оңалту проблемалары балалардың жеке мүдделері мен мүмкіндіктерін ескере отырып, тұрмыстық, жеке, және қоғамдық маңызы бар қажетті қолжетімді салаларға енгізу арқылы мақсатты әлеуметтік педагогикалық ықпал ету жағдайында шешіледі. Соңғы уақытқа дейін ерекше білім беруге қажеттілігі бар балаларды әлеуметтендіру бойынша жұмыс негізінен жалпыға бірдей қабылданған қарым-қатынас құралдары жүйесі арқылы жүзеге асырылады. Соңғы жылдары, гуманизациялау, демократияландыру идеяларын іске асырудың арқасында ерекше білім беруге қажеттілігі бар балалардың білім беру жүйесінде білім алудың жаңа нысандары, оқытуға инновациялық тәсілдер пайда болды. Г.Л. Зайцева, Э.И. Леонгард, Н.Д. Шматко сияқты авторлардың еңбектері. Балалардың әлеуметтік-эмоциялық дамуын зерттеуге арналған. Қазіргі мамандандырылған білім беру мекемелері даму кезеңіндегі маңызды әлеуметтік-педагогикалық міндеттерді шешу мақсатында ерекше білім беруге қажеттілігі бар балаларды оқыту мен тәрбиелеуді жетілдіру жолдарын іздеу мәселесі алдында тұр.

Ерекше білім беруге қажеттілігі бар балаларды әлеуметтендіру-қоғамда өмір сүруге қажетті белгілі бір құндылықтар мен жалпы қабылданған мінез-құлық нормаларын игере алатындай балаларды қоғамға кіріктіру [1].

Қарым-қатынас дағдылары бұл басқа адамдармен қарым-қатынас жасау, ақпаратты дұрыс түсіндіру және оны дұрыс жеткізу. Тұлға өмірінде олар негізгі рөл атқарады: мінез-құлық пен әрекеттерді басқаруға көмектеседі, өзін-өзі растауға көмектеседі, қарым-қатынас қажеттілігін қанағаттандырады, психологиялық жайлықты қамтамасыз етеді, бірлескен әрекеттерді ұйымдастыруға көмектеседі. Осылайша, қарым қатынас дағдылары баланың әлеуметтенуіне көмектеседі, бұл қоғамның мәдениетін, оның құндылықтары мен дәстүрлерін игеруге, басқаша айтқанда, қоғамға сәтті бейімделуге мүмкіндік береді. Есту қабілеті бұзылған балаларды әлеуметтік өмірге қосу қиын. Есту қабілеті бұзылған баланың «жеке тұлғаның әлеуметтік мүмкіндіктері» әлсіз және қарым-қатынас қажеттілігі төмендейді. Ол құрдастарын өзара әрекеттесу объектісі ретінде қабылдамайды, мінез-құлық ережелері есту қабілеті қалыпты балаға қарағанда әлдеқайда ұзығырақ үйренеді. Л.С.Выготский атап өткендей, баланың физикалық немесе психикалық бұзылысы оның басқалармен қарым-қатынасын дамытуда, кең әлеуметтік байланыстар орнатуда кедергілердің пайда болуына негіз жасайды, бұл ең алдымен жеке дамудың қолайсыз факторлары болып табылады.

Осылайша, есту қабілеті бұзылған балалар үшін басты мәселе олардың мінез құлықтың әлеуметтік тәжірбиесін, қоршаған адамдардың қарым қатынас нормалары мен ережелерін меңгеруі, яғни олардың әлеуметтік дамуы. Бұл есту қабілеті бұзылу дәрежесі, сөйлеудің даму деңгейі, жеке ерекшеліктері және отбасы сияқты факторларға байланысты. Қолайлы әлеуметтену үшін мінез-құлық, әдет-ғұрып, бір сөзбен айтқанда мәдениетті меңгерудің барлық ережелері мен нормаларын белгілейтін балалық шақ кезеңі өте маңызды. И.Т. Чичикова атап өткендей, өзін-өзі реттеудің жоғары деңгейі, танымдық және интеллект-туалдық белсенділік, өзін-өзі бағалау сияқты жеке қасиеттерді қалыптастыру қажет.[2] Қарым қатынастағы қиындықтарды жеңу үшін есту қабілеті бұзылған оқушылар белсенді түрде мәдени іс шараларға, мұнда топта жұмыс істей отырып, бала өз мүдделерін басқа адамдардың мүдделеріне бағындыруға, яғни үжеммен өзара әрекеттесуге үйренеді.

Есту қабілеті бұзылған баланы әлеуметтендіруде ата-аналар ерекше рөл атқарады. Баланың қоғамның толыққанды мүшесі болуы үшін ата-аналар тәрбиеге белсенді қатысуы керек, яғни бала кезінен бастап баланы қолдап, онымен достық қарым-қатынас орнатудың әртүрлі тәсілдерін қолдануға тырысуы керек. Егер ата-ана тәрбиеге қатыспаса және баланың дамуындағы бұзылысты қабылдаудан және оны түзетуден бас тартса, онда бірте-бірте бала жабылып, алыстап кетеді, ол өз әлемінде өмір сүріп жатқандай әсер қалдырады.

Ата-аналар өз баласының кереметін жасырмауы, айналадағылар оның сөйлеу сапасына қатысты таңқаларлық білдіруі өте маңызды. Өйткені мұның себебі-кейбір қорқынышты жұқпалы ауру емес, есту қабілетінің төмендеуі. Балаға мейірімді қарым-қатынас кеңістігін арнайы құру қажет. Тек туыстары ғана емес, таныстары да, жақын жердегі көршілері атааналар баламен айналысатынын, оны сөйлеуге, тыңдауға, басқалардың сөздерін түсінуге үйретуі тиіс. Ал егер уақыт өте келе баланың сөз жинаудағы, жазудағы, оқудағы, суреттегі, қолдан жасалған, бидегі немесе дене жаттығуларын меңгерудегі жетістіктерін көрсететін болса, оң нәтиже әсер әсерін тигізбейді. Баланың қалыпты мінез – құлқы оған тек ересектерді ғана емес, сонымен қатар балаларда да тартады, "дос болуға" деген ықылас пен ықыласты тудырады-кем дегенде ойнау.

Есту қабілеті бұзылған баланың толыққанды тұлға ретінде дамуы үшін ол өмір сүретін және тәрбиеленетін әлеуметтік ортада тиісті жағдайлар жасау қажет, сондықтан қоршаған ортаны ізгілендіру процесі қажет.

Мамандардың алдында тұрған ең маңызды міндет есту қабілеті бұзылысы бар баланың өзін артық деп санамауы, қоғамның толық қанды бөлігі болуы. Есту қабілеті бұзылған баланы тиімді әлеуметтендірудің қажетті шарты коммуникативті-сөйлеу дағдыларын қалыптастыру бойынша түзету жұмыстары болып табылады.

Есту қабылдауын дамыту бойынша сабақтар ерекше маңызға ие. Есту қабілеті бұзылған балаларды қоршаған әлем дыбыстарын тыңдауға, сөйлеуге, есту арқылы қабылданатын сөздердің құрылымы біртіндеп нақтылануы үшін онда әртүрлі элементтерді ажыратуға

үйрету қажет. Даму үстіндегі есту қабылдауы мұндай балаларға қоршаған адамдардың ауызша сөйлеуін жақсы түсінуге көмектеседі. Есту қабылдауын дамыту бойынша күн сайын 20-30 минуттан өткізілуі тиіс. Есту қабілеті бұзылған бала басқа балалармен ойнауға сирек қатысады. Бұл ересектер бала өмірінің білім беру жағына тым алаңдаушылық тудырғандықтан және оның микросоциумдағы орны туралы ойланбайды. Ал бұл туралы ойлау сабақ басталған сәттен бастап қажет.

Есту қабілеті бұзылған балаларды әлеуметтендіру үшін экскурсия мен жорықтар өте пайдалы. Бұл жағдайда ол топта, командада әрекет етуді үйренеді; өз мүдделері мен ниеттерін басқалардың тілегі мен мүдделеріне бағынуды үйренеді. Қоршаған орта туралы түсінік кеңейтіледі, баланың сөйлеуі жетілдіріледі, өйткені ол әртүрлі жастағы көптеген сөйлеуші және естуші адамдармен қарым-қатынас жасайды.

Есту қабілеті бұзылған балаларға ойындарға қатысу үлкен пайда әкеледі, бұл мінез-құлық мәдениетін қалыптастырудың ең тиімді құралдарының бірі. Ол қоршаған ортаны танып білу тәсілі ретінде, балаға қандай да бір жағдайда өзін қалай ұстау керектігі туралы жарқын, қолжетімді және қызықты түрде түсінік береді, өзінің мінез-құлық мәнеріне ойлануға мәжбүр етеді. Бұл балаға бейонфликтсіз мінез-құлықты қалыптастыруға мүмкіндік береді. Белгіленген тәртіпті сақтау этикеттік ережелерді орындаудың маңызды шарты болып табылатындықтан, ойынның тәртіптілігі туралы ұмытуға болмайды. Бұл мақсаттар үшін ойындардың әртүрлі түрлерін қолданады. Ойын барысында балалар ойыншықтарға байланысты байланысқа түседі, сондықтан мұнда олардың қарым-қатынасы өте дәлелді және табиғи түрде ұйымдастырылуы мүмкін. Балалар ойындарда қоршаған өмірді бақылау және оған қатысу арқылы алған әсерлерін көрсетуге тырысады. Заттар мен ойыншықтармен іс-әрекет барысында олардың мақсаты, қасиеттері мен қарым-қатынасы барынша толық танылады.[3]

Мектеп жасына дейінгі және мектеп жасындағы есту қабілеті бұзылған балалардың әлеуметтік шындық құндылықтарын танудың психологиялық құралдарын меңгеру мүмкіндіктерінің шектелуіне байланысты тұлғаның іс-әрекеті мен қарым-қатынасының түсінуде қиындықтарды басынан кешіреді. Бұл қиындықтар балалардың ересектермен және бір-бірімен қарым-қатынасының шектелуіне, қарым-қатынас ретінде сөйлеу тілінің дамымауына, баланың әлеуметтік өмір құбылыстары мен ондағы рөлі туралы түсініктердің жеткіліксіздігінен пайда болады.

Ерекше білім беруге қажетті балалар, атап айтқанда есту қабілеті бұзылған балаларды әлеуметтендіру өте күрделі және ұзақ процесс. Есту қабілетінің бұзылуы сияқты бұзылудың болуы саңырау және нашар еститін балалардың әлеуметтенуін айтарлықтай қиындатады, бұл ең алдымен сөйлеудің жеткіліксіздігімен немесе дамымауымен және нәтижесінде баланың сыртқы әлеммен әлеуметтік байланыстарының, қарым-қатынастың бұзылуымен байланысты.

А.С.Зыков есту қабілеті бұзылған балаларда сөйлеу тіліне үйрету мәселелерімен айналыса отырып, мұғалімдердің ерекше назарын, сөйлеу дағдыларын дамытуға табиғи жағдайда оқушылардың ұжымдық практикалық іс-әрекеті арқылы коммуникативті дағдыларын дамыту керек екендігіне назар аударды. Еститін құрдастарымен байланысты кеңейту, нашар еститін оқушыларды қоғамда толық қанды өмір сүруге дайындау қажеттігін ерекше атап өткен. [4]

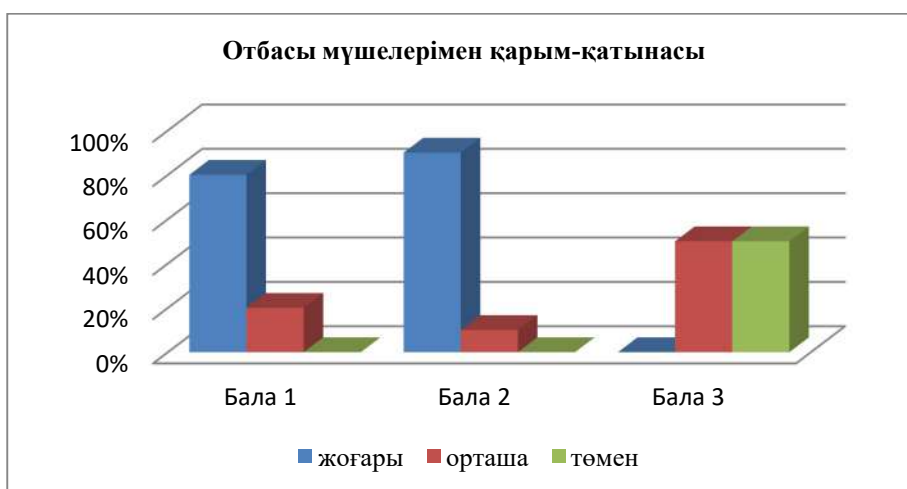
Қазіргі қоғам дамуының кезеңінде белсенді коммуникативті тұлғаларға деген қажеттілік жоғарылай түскеніне байланысты, есту қабілеті нашар және есту қабілеті қалыпты балалардың өзара әрекеттесуі, қоғам дамуының қазіргі кезеңінде мектеп бітіргеннен кейін өндірістік және тұрмыстық өмірге белсенді қатыса алатын, өмірлік жағдайларға бейімделе алатын, коммуникативті тұлғаларға қажеттілік артып келеді.

Есту қабілеті бұзылған және есту қабілеті қалыпты балалардың бірлескен іс-әрекеті оқу-тәрбие процесіне қосу әлеуметтену мәселесін шешуі керек. Ол, бір жағынан есту қабілеті нашар оқушылардың әлеуметтік тәжірбиені игерумен және есту қабілеті қалыпты оқушылармен қарым-қатынас жасау кезінде (еңбек, демалыс процесінде) әлеуметтік байланыстар жүйесін меңгеруден тұрады, екінші жағынан, есту қабілеті бұзылған балаларды белсенді өмірлік ұстанымға тәрбиелеуде.

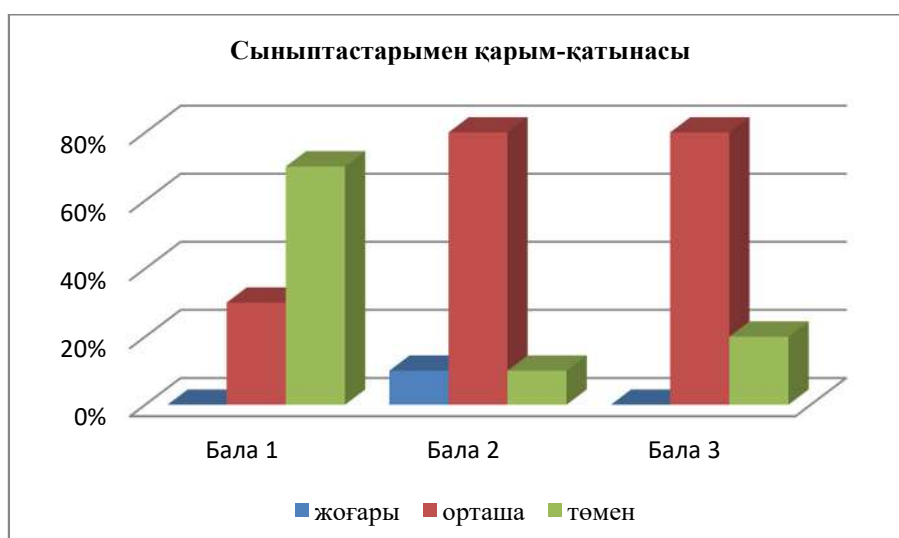
Есту қабілеті бұзылған оқушылардың ортаға бейімделу деңгейін анықтау мақатында арнайы эксперименттік зерттеу ұйымдастырдым. Экспериментке 4-сыныптан есту қабілеті бұзылған 3 оқушы (бала 1, бала 2, бала 3) қатысқан болатын. Биологиялық жастары 10-11 жас. Қоршаған ортаға әлеуметтенудің негізгі факторы - қарым-қатынас орнату болғандықтан, біз есту қабілеті бұзылған оқушылардың жанындағы адамдармен қарым-қатынас деңгейін анықтаған болатынбыз. Есту қабілеті бұзылған оқушыларға отбасымен және сыныптастарымен түскен суреттер ұсынылып, сурет астында арнайы сұрақтар жазылған болатын:

- сенің жанындағы кім?
- оларды сен жақсы көресіңбе?
- фотосуреттердегі адамдарға ауызша сипаттама берші – деген тапсырмалар.

Есту қабілеті бұзылған оқушылардың ауызша жауаптары бойынша фотосуреттегі адамдармен қарым-қатынасына баға берген болатынбыз. Баға беру кезінде әр баланың жеке ерекшеліктері ескерілді. Зерттеу нәтижелері 1,2 – суреттерде ұсынылды:

Сурет 1 - Есту қабілеті бұзылған оқушылардың отбасы мүшелерімен қарым-қатынас деңгейі

Сурет 2 - Есту қабілеті бұзылған оқушылардың сыныптастарымен қарым-қатынас деңгейі

Бұл суреттер бойынша Бала 1-дің отбасы мүшелерімен қарым-қатынасы жоғарғы деңгейде, әсіресе анасымен. Өйткені анасын қатты жақсы көреді. Ал достарымен қарым-қатынас төмен деңгейде екендігін көрсетті.

Бала 2-нің отбасы мүшелерімен қарым-қатынасы жоғарғы деңгейде, әсіресе әкесі және сіңлісімен. Оларды ерекше жақсы көретінің атап өтті. Ал достарымен қарым-қатынас орташа деңгейде екендігін көрсетті. Сыныптастарының арасында 2 нағыз достары бар екендігін атап кеткен болатын.

Бала 3-тің отбасы мүшелерімен қарым-қатынасы орташа деңгейде, өйткені әпкесі мен ағасына ренжитінің айтқан болатын. Сонымен қатар анасын ерекше жақсы көретінің атап айтты. Ал достарымен қарым-қатынас орташа деңгейде екендігін көрсетті. Сыныптастарының арасында нағыз досы жоқ деп айтқан болатын.

Эксперимент нәтижесі бойынша есту қабілеті бұзылған оқушылардың қарым-қатынасын дамыту арқылы әлеуметтендірудің маңыздылығын айқындаған болатынбыз. Сондықтан есту қабілеті бұзылған оқушыларды қарым-қатынасын дамыту арқылы әлеуметтендірудің жолдарын ұсынған болатынмын.

Қорытындылай келе, есту қабілеті бұзылған балаларды әлеуметтендіру оқушыларды қоғамға кіріктіру болып табылады, олар белгілі бір құндылықтар мен жалпы қабылданған мінез-құлық нормаларын қоғам өміріне қажетті етіп игеріп, оларды тәуелсіз өмірге дайындау, "ересек өмірге" кіру кезінде оларға қолдау көрсетіп, көмек көрсету, ол үшін ең алдымен педагогикалық жағдай, отбасы және білім беру ұйымдарында балаларды әлеуметтік бейімдеуге арналған жағдай жасау қажет.

Есту қабілеті бұзылған балалардың жеке басы мен танымдық белсенділігінің дамуы есту қабілеті бар балалардың дамуынан өзгеше және өзіндік психологиялық ерекшеліктері бар, оларды қоғамға әлеуметтік интеграция кезінде де ескеру қажет. Белгілі бір жағдайларды ескере отырып, есту қабілеті бұзылған балалар қоғамның толыққанды мүшелеріне айналады. Ең бастысы-оларға қиындықтарды жеңуге көмектесу.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Боскис Р.М. *Учителю о детях с нарушениями слуха.* – М. Просвещение, 2001 – 215 с.
2. Чичикова Т.И. *Социализация детей с нарушением слуха // Молодой учёный.* - 2016. - №26. - С. 705-708
3. Гуровец Г.В., Ленюк Я.Я. *Коррекционно-развивающие игры как метод обучения в специальной педагогике.//Дефектология – 2001- №2- С.77-83*
4. Зыков А.С. *Проблема формирования у глухонемых детей речи как средства общения // Учебно-воспитательная работа в специальных школах.* М.: Учпедгиз, 1955. Вып. III. 23-38с